

ЖУРНАЛ У ЖУРНАЛІ

УДК 408. 53: 8-1

ТИПОЛОГІЯ ОБРАЗІВ В ОБРАЗНОМУ ПРОСТОРИ ТЕКСТОВОГО СВІТУ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

**Л.І. БСЛЄХОВА – докторант,
Київський лінгвістичний університет**

Текстовий світ американської поезії - це частина семіосфери, семіотичного простору американської культури. На відміну від Аристотелівського тлумачення літературного тексту як мімізису реальності, в сучасній лінгвістиці існують різні підходи до інтерпретації поняття тексту. Найбільш поширеним є розуміння тексту як текстового світу, реального чи можливого, уявленого. Дослідження тексту як текстового світу передбачає інтерпретацію його змісту і смислу з урахуванням мікро- і макроструктури, тобто внутрішніх і позатекстових зв'язків та екстралінгвістичного контексту. Домінанту текстового світу поезії створює його образний простір. Образний простір слід розглядати як середовище буття образів у текстовому світі. Такий підхід дає можливість простежити зв'язки між ними, виявити їх типологію. В когнітивній лінгвістиці образ розглядається як категорія свідомості, за допомогою якої ми здатні зрозуміти таємниці слів, смисл поетичного тексту, бо образ являє собою втілене розуміння. В рамках когнітології доцільно виділяти дві сторони поетичного словесного образу - концептуальну і вербальну. Концептуальний образ - це холистична, динамічна модель, яка містить у собі понятійні сутності та їх ментальні репрезентації у вигляді структур представлення знань (пропозицій, фреймів, схем, схемат) за допомогою когнітивного процесу «втіленого розуміння». Поетичний словесний образ - це результат омовлення концептуальної моделі деякого поняття реального чи уявленого світу за допомогою різних стилістичних прийомів та експресивних засобів.

Враховуючи холистичну сутність поетичного образу, здається доцільним покласти в основу типологічної класифікації образів концептуальний підхід, критерій "історії" їх створення, а також їх функціональну "вбудованість вписаність" у загальну концептуальну систему образного простору поетичного тексту. Відповідно можуть бути виділені такі типи концептуальних поетичних образів: архетипи, прототипи, ізотипи, стереотипи і новообрази – кенотипи та ідіотипи (від грецького *typos* - тип, *kainos* - новий, *idios* - особливий, *isos* - схожий, подібний) За К.Г. Юнгом архетипи – це загальні

образні схеми, “колективне несвідоме”, код історії, код культури людства (Юнг 1991:98). Прототипи слід розуміти як ідеалізовані еталонні взірці типічного об’єкта із світу “Діяльність”, в якому виділяють суттєві і звичайні деталі (Мостовая 1989:52), як найкращі взірці категорії (Taylor 1955:19). Ізотипи – це образи схожі у двох чи більше авторів. В свою чергу стереотипами називаються стійкі образи, ті, що передають стереотипні уявлення, звісні істини. Новообрази – це образи, які не схожі на вже відомі. Вони максимально віддалені від інваріанта або прототипа.

Аналіз образної структури віршованих текстів сучасної американської поезії дав змогу виділити низку образів, які можна кваліфікувати як кенотипи та ідіотипи – пізнавально-творчі структури, які відображують новий досвід людства. Вони відрізняються один від одного спроможністю чи неспроможністю здійснювати деякий прорив у звичному концептуальному просторі. Кенотипові притаманна така властивість, а ідіотип характеризується авторським ідіостилем ослловлювання відомих концептів. Кенотип веде не тільки до виникнення нового значення слова, що приводить до його полісемії, але й викликає нове образне поняття, новий смисл. Прикладом кенотипічного образу може бути словесний поетичний образ “our climate” у вірші У. Стівенса

“The Poems of Our Climate”:

*Clear water in a brilliant bowl,
Pink and white carnations. The light
In the room more like a snowy air,
Reflecting snow. A new-fallen snow
At the end of winter when afternoons return.
Pink and white carnations - one desires
So much more than that. The day itself
Is simplified: a bowl of white,
Cold a cold porcelain, low and round,
With nothing more than the carnations there.*

*Say even that this complete simplicity
Stripped one of all one's torments, concealed
The evilly compounded, vital I
And made it fresh in a world of white,
A world of clear water, brilliant-edged
Still one would want more, one would need more,
More than a world of white and snowy scents.*

*There would still remain the never-resting mind
So that one would want to escape, come back
To what had been so long composed.
The imperfect is our paradise.
Note that, in this bitterness, delight,
Since the imperfect is so hot in us,
Lies in flawed words and stubborn sounds.*

(Stevens, Collected Poems 1960:661)

Смисл концептуального образу “our climate”, стан душі, наше світосприйняття, життєва позиція, можна зрозуміти лише у ході аналізу всього тексту. Цей аналіз здійснюється у рамках концептуального моделювання в термінах схем і схемат. Інтерпретація тексту, тобто розуміння його читачем, залежить від кореляції схемат, що існують у голові читача, і схемат, що заключені у тексті і які стимулюють його інтерпретацію (Cook 1990:48). Схемата – це “дрібнозерниста” репрезентація, більш детальний фрейм (Langacker 1987 :65). На відміну від більш абстрактної схеми схемата наближена до візуального образу, схема допомагає виявити денотативні, а схемата – сигніфікативні значення образу (Quilett 1996:360). Згідно теорії А.Пейвіо (Paivio 1986) система ментальних репрезентацій знаходиться у нашому мозку у стані спокою і не функціонує до тих пір, поки якісь зовнішні стимули її не активізують. Згідно теорії схем, значення не є замкненими в тексті, вони виводяться з нього завдяки інтеракції між текстом і фоновими знаннями інтерпретатора (Rumelhart 1980:237). Ми розуміємо текстом, а не текст (Мамардашвили 1990:31). Різниця у виборі читачем схемат може привести до різних інтерпретацій одного і того ж тексту. Висунення (foregrounding) в тексті активізує читачеву схемату і призводить до деструкції старих, звичних схемат та появи нових або до встановлення нових зв'язків між існуючими схематами. Висунення сприяє зміні звичних схем. Якщо текст зміцнює, підсилює або доповнює читачеву схемату (reinforcement schemata), то світ, який цей текст малює, сприймається як знайомий, звичний. Але коли текст порушує, навіть руйнує та оновлює схемату читача (refreshment schemata за Cook 1990:46), тоді світ, який він описує, сприймається як незвичний, альтернативний. Текстовий світ може бачитись як альтернативний, інший, тому, що дійсність, яку він передає, має розбіжності із звичайними настановами читача. Відхилення у тексті і схемата оновлення (refreshment schemata) – це явища, які не залежать від читача. Те, що є схематою оновлення для одного, виступає звичною схемою для іншого (Cook 1990:225). Схемати являють собою динамічні і гнучкі структури, які постійно змінюються з

набуттям нового досвіду. Текстовий світ відповідає конфігурації схемати читача під час інтерпретації тексту. Сума існуючих схемат читача складає кістяк індивідуальної моделі дійсності, яка служить відправним пунктом у побудові та оцінці текстових світів. Використовуючи схеми, читач встановлює зв'язок між діями, подіями і об'єктами, які представлені у вірші і таким чином формує кістяк текстового світу. Далі виникає низка додаткових схемат, тобто відбувається деталізація текстового світу.

Механізм інтерпретації поетичного тексту "The Poems of Our Climate" можна показати таким чином. Перш за все активізуються звичні схеми "Буття людини", "Довкілля". Тригерами цих схем виступають вербальні образи, що описують буття: "clear water in a brilliant bowl" "a bowl of white, cold porcelain", "pink and white carnations", та вербальні образи, що описують довкілля: "The light is more like a snowy air, reflecting snow", "a newly-fallen snow", "a world of clear water", "a world of white and snowy scents". У світі, що описується, і у бутті людини, на перший погляд, немає нічого незвичного, хіба що забагато холодної краси, чистоти, простоти, навіть завершеної простоти – "Complete simplicity". Саме цей образ насторожує, викликає додаткові, зміцнюючі або закріплюючі схеми (schemata reinforcement), які допомагають створити більш менш цілісний текстовий світ. Такими схематами у тексті виступають схеми "життєві орієнтири особистості", "духовний світ", що вербалізовані у тексті образами: "the never-resting mind", "the evilly compounded, vital I", "this complete simplicity stripped one of all one's torments".

Але для того, щоб вилучити нове значення, виявити новий смисл у тексті потрібна схемата оновлення (schemata refreshment). На вербальному рівні її появу стимулює стилістичний прийом висушення "остранение", який в сучасній лінгвістиці розглядається як когнітивна процедура (Miall 1994). В тексті "The Poems of Our Climate" «остраненними» виявляються такі рядки: "The imperfect is our paradise", "in this bitterness, delight", "the imperfect is so hot in us". Абсурдна структура "the imperfect is our paradise" можна пояснити у рамках теорії "можливих світів". Згідно концепції М. Райан про категоризацію типів неможливості у тексті, об'єднання в одному висловленні таких протирічних одиниць як imperfect і paradise пояснюється порушенням правил таксонімічної сполучуваності (Ryan 1991). Протиріччя (imperfect – paradise) викликає схемату оновлення. Вона з являється завдяки так званому "вибуху" між звичними схемами, які роз'яснюють поняття "недосконалість" і "рай, блаженність". Гетероглосичність фрази (Bakhtin 1981:281) по-

роджує суперечні схемати: схемату “рай” і схемату “недосконалість”, а разом з ними схемату оновлення знань.

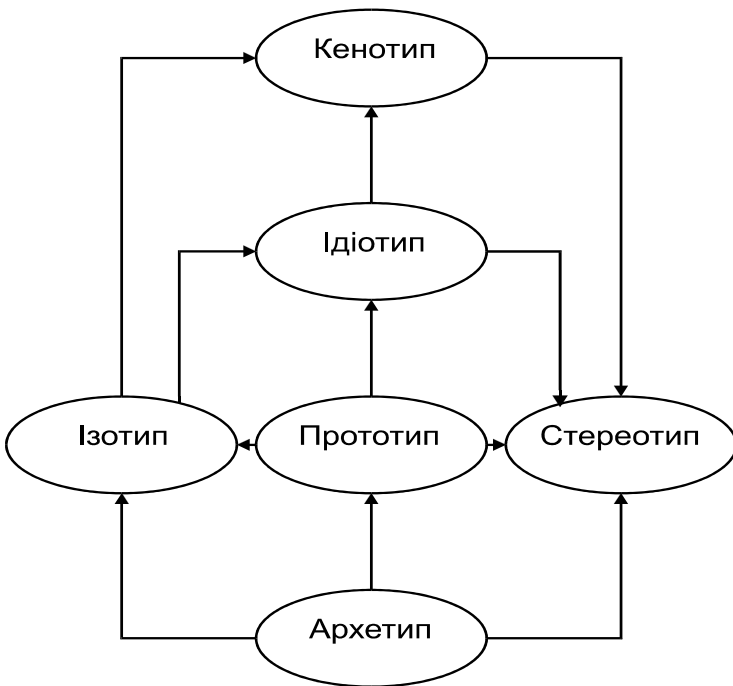
Зштовхування значень вербальних образів “never-resting mind”, “vital I”, “the imperfect is our paradise” із значеннями вербальних образів “complete simplicity”, “a world of white”, “a world of clear water, brilliant-edged” призводить до появи нового смислу у слові climate – climate of the soul- клімат душі, життєва позиція, світосприймання, гармонія, гармонія нашої душі. У наведеному прикладі кенотипічний образ “our climate” народжується у результаті взаємодії цілої низки образів у образному просторі текстового світу. Як правило, в його основі лежить архетип. Архетипи – це загальні образні схеми, які створюють світ людських представлень і стійкими мотивами проходять крізь всю історію культури. Архетипи з самого початку задані психічною діяльністю всякого індивіда. Вони повторюються у багатьох творах, а їх джерела знаходяться у первісній імлі несвідомості. Архетип – це прояв доісторичного, позачасового пласту “колективної душі”, коду історії, її культурного коду.

Кенотип - пізнавально-творча, когнітивна структура, яка відображає нову кристалізацію загальнолюдського досвіду, що складається у конкретних історичних умовах і може бути прообразом можливого або грядущого. Якщо в архетипі загальне передує конкретне, а в прототипі співіснує з ним, у кенотипі загальне є кінцевою перспективою конкретного, яке виростає з історії і переростає її, з являється, має свій надобраз у майбутньому, щось пророкує, застерігає. В одній і тій самій мовній одиниці можуть одночасно проявлятися і архетипічні, і кенотипічні значення. Так, наприклад, у російському слові “берег” поряд з семами – раздел, предел, пляж, - співіснує сема – родина, родной край, дом. Кенотипічність є можливістю універсалізації нового історичного досвіду, перспектива адреси не до початку, а до кінця часу, як зростаюче смислове наповнення. Кенотип слід відрізнити від неологізму. Останній завжди несе образність. Кенотип є завжди образом, смисл якого часом виявляється тільки в цілому тексті і складається з нашарування багатьох асоціацій. Ці асоціації виникають завдяки взаємодії всіх виразних засобів в тексті на всіх його рівнях. Екстралінгвістичний контекст і фактор адресату грають також не останню роль. Так, наприклад, образи У.Стівенса “green evening”, “green frustrations”, “green freedom”, “green’s green apogee” не можна адекватно перекласти і зрозуміти, якщо не знати біографічних подробиць і особливостей його творчості. Справа в тому, що в поезії У.Стівенса “green” і “red” символізують “літнє” та “осіннє” бачення світу (Frye 1968;267-284). Літнє бачення життя означає радісне, веселе, світле, тепле, легке сприйняття всіх речей у природі. Таким

чином, “green evening” перекладається як “літній, теплий вечір”, а “green freedom” як “радісна свобода”. Самим загадковим є образ “green’s green apogee” у “Palaz of Hoon”:

*It is the natural tower of all the world,
The point of survey, green’s green apogee
But a tower more precious than the view beyond,
A point of survey squatting like a throne,
Axis of everything.*

(Collected Poems 1960:45)

Образний простір текстового світу

Прототипом цього образу є образ у В. Йетса – “поет - сонця апогей”. Образ “green’s green apogee” -яскравий, нетрадиційний, але він не є кенотипом, оскільки у ньому немає нового концептуального поняття. Та все ж таки це новообраз, але ідіотипічного ха-

рактеру. Ідіотип – образ, що відображає ідіюстиль автора, авторську своєрідність сприймання світу.

Отже, в образному просторі текстового світу можна виділити: архетипи, прототипи, ізотипи, стереотипи і новообрази – ідіотипи та кенотипи. Схематично образний простір текстового світу можна представити у такому вигляді:

Таким чином, у поетичному образі слід виділяти дві сторони: вербальну і концептуальну. Поетичний словесний образ є результатом омовлення концептуальної моделі за допомогою різних стилістичних прийомів та експресивних засобів. Концептуальний поетичний образ являє собою єдність логічного та ейдетичного, динамічна, холистична модель, що поєднує у собі понятійні сутності та їх ментальні репрезентації за допомогою різних когнітивних операцій та структур представлення знань.

Література:

Мостовая 1989: Мостовая А.Д. Гиперонимы классы гиперонимы свойств. // Языки и когнитивная деятельность. – М.: Наука, 1989.

Юнг 1991: Юнг К.Г. Архетипы и символ. - М.: Renaissance, 1991.

Cook 1990: Cook G. A Theory of Discourse Deviation: the Application of Schema Theory to the Analysis of Literary Discourse. - Unpublished Ph.D. Thesis. - University of Leeds, 1990.

Frye 1968: Frye N. The Realistic Creole: A Study of Wallace Stevens.// Modern Poetry: Essays in Criticism. Ed. by J. Hollander. - Oxford: Oxford University Press, 1968. - P. 267-284.

Langacker 1987: Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical prerequisites. -Stanford.: Stanford University Press, 1987.

Paivio 1986: Paivio A. Mental Representations. A Dual Cognitive Approach. -Cambridge(Mass).: Cambridge University Press, 1986.

Quilett 1995: Quilett P. Semantic and Cognitive research. A new «North-West Passage»// Serniotica - Vol. 3-4. - P. 353-365.

Rumelhart 1980: Rumelhart D. Schemata: The Building Blocks of Cognition.// Exploration in Language, Literature and Culture. Poetics. - London, New York: Rutledge, 1980. - P. 33-58.

Ryan 1991: Ryan M.L. Possible Worlds. Artificial Intelligence and Narrative Theory. -Bloomington and Indianapolis.: Indiana University Press, 1991.

Taylor 1995: Taylor J.R. Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory. - London, NewYork:Rutledge, 1995.